

R e d o g ö r e l s e

för arkeologiska undersökningar på Klemets hemmans mark i Mjölbollstad by av Karis socken sommaren 1945.

2 kartor

5 fotografier

NM 11560;1-7.

Karis historiekommitté anslog våren 1945 mk 15,000:- för arkeologiska undersökningar i Karis, avsedda som förarbeten till en sockenhistorik. En del av dessa medel användes till utgrävningar i norra delen av socknen. Av de talrika fornlämningarna i Mjölbollstad, Mangård och Romsarby byar (se Nils Cleves inventeringsberättelse i NM:s top.ark.), har nämligen endast en tidigare undersökts - och denna ena var fyndtom. (Mangård, Visalandshagen, se A. Hackmans grävn.ber. i NM:s top.ark.). Sommaren 1945 undersöktes tvenne fornlämningar, en fyrsidig stensättning och ett jordfritt röse, varjämte tvenne andra, tidigare förstörda, granskades. Resultatet av undersökningarna var, att Mjölbollstad-trakten varit bebodd under bronsåldern, medan frågan om dess järnåldersbosättning är lika öppen som förut.

I

Ett kummel på Sköljnäsudden.

Sköljnäsudden - en utlöpare mot norr av det stora Sköljnäsberget - är belägen vid Svartåns södra strand ca 1.2 km NNO om Klemets mangård. Den bildar en liten, skogbevuxen kulle, som omgives av åkrar på tre sidor, medan den fjärde bildar en liten udde i Svartån. Området hör till Klemets hemman (ägare Ivar Sandberg). Kullen sluttar svagt mot norr, medan O- och V-sluttningarna äro betydligt brantare. På kul-

len finnas tre stenkummel (nr 24 i N. Cleves inventeringsberättelse). Det sydligaste och största (nr I) är beläget på kullens mitt, och ett tiotal m norr därom finnas tvenne något mindre kummel tätt intill varandra. Det mindre av dessa var det enda av kumlen, som saknade "skattsökargrop" i mitten och utvaldes därför till undersökningsobjekt. Utgrävningen ägde rum den 4-9 juli 1945.

Kumlet såg ut att vara byggt direkt på berggrunden, ty strax norr därom gick berget i dagen. Såväl i V som i O började marken slutta ganska brant alldeles invid kumlets kant, medan det som nämnts i S gränsade intill kummel II. I själva verket voro dessa två kummel så nära varandra, att de i ett skede av undersökningen syntes bilda ett enda, avlångt kummel.

Då mossan, som täckte kumlet, avlägsnades, blottades ett jordfritt stenkummel, till formen runt och mätande ca 6 m i diameter och ca $3/4$ m i höjd. I NV fanns tvenne stora stenblock (se kartan), f.ö. voro stenarna av en mansbördas storlek eller något mindre. Mellan stenarna anträffades i alla delar av kumlet smärre stenflisor, vilka ofta hade någon kant avslagen.

Sedan dessa stenar bortkastats framkom bottenstenvarvet, vilket kartlades. Härvid konstaterades en kantring, vars stenar flerstädes lagts omsorgsfullt med bredsidorna mot varandra. I sektorn AC, vid stenarna 68-53-47 bildades den av tvenne på sagda vis radade stenvarv. Ringen var dock ofullständig på ett par ställen i sektorn AC, och i sektorn AD saknades varje spår av ring. Ringens stenar voro av samma storlek som bottenvarvets. Den var icke vågrät, utan S-delen var ca $\frac{1}{2}$ m högre

än N-delen, beroende på markens sluttning. På alla sidor fanns dock sten även utanför ringen. I V fanns en av rätt stora stenar bildad stensättning i 1-2 varv ganska långt ned på sluttningen, i O voro stenarna utanför ringen icke särdeles talrika (inritade på kartan), medan i S stensättningen fortsatte s.a.s. som ett av stenvarven i kummel II. I själva verket var ringen närapå det enda beviset för att icke dessa båda kummel eg. voro ett enda, avlångt kummel. Dock voro stenarna i den östra vinkeln mellan kumlen ganska få och lågo i matjord (nedrullade från gravarna).

Mellan bottenvarvets stenar fanns överst något nedsipprad jord och därunder ett tunt, mörkt skikt, vilket ställvis, så i NO vid några ringens stenar, hade karaktären av brandskikt. Möjligen ha midsommareldar avbränts på platsen. Därunder framkom fin, ljusgul sand, som innehöll kvartsskärvor. Vid grävning längs ringens yttre kant i S framkom först ren, stenhaltig sand, därunder - på ringens bottennivå - ett obetydligt mörkare skikt (gammalt humuslager) och underst orört bottengrus.

Bottenvarvets stenar bortkastades. Under dem fanns enstaka stenar av samma storlek, vilka dock icke bildade något stenvarv. I sanden hittades, utom kvartsskärvor, även ett fragment av en stenyxa och en flintskrapa. - Tvenne bengömmor anträffades. Den ena fanns $3/4$ - 1 m NV rösets mittpunkt, den andra strax innanför två av ringens stenar i V. På dessa båda ställen fanns i sanden en myckenhet rentvättade ben på ett område, som mätte ca $1/4$ m i diameter och lika mycket i höjd. Bensamlingen i mitten var delvis nästan sandfri - möjligen ha benen nedlagts i ett sedermera förmultnat kärl?

I den andra bengömman voro benen icke lika tätt anhopade.

Vid avlägsnandet av sandskiktet framkom i norra delen av kumlet - norr om profillinjen C-D - berggrund. I NO-O fanns blott ca 10 cm sand mellan bottenstenvarvet och berget. I S-delen framkom däremot ett tunt brandlager, varur enstaka benskärvor kunde framlockas. Brandlagret låg dels på berget, dels på fin, vit, orörd sand och synes icke ha gått in under kantstenarna. - Undersökningen av kumlets botten försvårades avsevärt av att ett våldsamt åskregn föregående natt grundligt uppblött platsen.

Undersökningresultaten tyda alltså på, att likbålet anlagts på en plan, avrördjad plats på berget. Sedan de brända benen uppsamlats, har platsen täckts med sand, hämtad från en boplats (samtida eller stenålders?). I sanden har benen nedlagts, varefter ringen lagts och ett stenkummel uppkastats över det hela. Bengömman invid ringen är med stor säkerhet icke en sekundärgrav, utan samtidig med bengömman i mitten. Graven härstammar synbarligen från yngre bronsåldern.

II. En fyrsidig stensättning i Hästhagen.

Norr om Mjölbollstad by finnes ett stort skogsmassiv, på alla sidor omgivet av åkrar. I massivets västligaste del, Visalandshagen, finns en fyrsidig stensättning, som Hackman undersökt 1916 (NM 7094:83-84). Den östligaste delen åter, som hör till Klemets, kallas Hästhagen, Den är bevuxen med gles blandskog. Marken sluttar svagt mot O. I hagens högst belägna del, några m från ett brant stup, som avgrändar hagen från de låglänta åkrarna i N, finnes en fyrsidig stensättning, som

säkerligen är den vackraste av alla i Karis. (N:o 25 i Nils Cleves inventeringsberättelse).

Stensättningen bildar en kvadrat, som mäter ca $8\frac{1}{2} \times 8\frac{1}{2}$ m. Kantstenarna äro alla s.g.s. lika stora och omsorgsfullt lagda. - alla i samma nivå. I O fanns en ursprunglig lucka i stenraden. Området innanför stenramen var bevuxet med mossa och enstaka små träd, men undersökningen gav vid handen, att det tunna humuslagret helt låg ovanpå stenarna. Blott invid kanterna hade mera jord hunnit sippra in mellan stenarna, så att det översta varvet låg i jord. Stenramen omgav alltså en jordfri stenpackning i 3-4 varv (i SO möjligen blott 2 varv). Alla stenarna voro mindre än en mansbörda, de flesta av ung. ett människohuvuds storlek. I bottenvarvet fanns dock ett antal större stenar, vidpass hälften så stora som kantstenarna. Flerstädes voro småstenar s.a.s. inkilade mellan de större. - Stenpackningens yta var ojämn, beroende på att i sen tid tvenne större och en mindre grop uppkastats av skatt-sökare.

I mitten, mellan groparna, bestod den jordfria stenpackningen av blott något enda varv, varunder sand framkom. Här fanns en jordblandad upphöjning, bestående av sten och ljus, något lerhaltig sand. Denna upphöjning föreföll att vara en naturbildning. Under densamma framkom bottenanden, vilken överallt under stensättningen småningom övergick i grus. En mindre, likadan jordblandad upphöjning fanns i stensättningens NO-hörn.

Något "kulturlager" anträffades ingenstädes i stensättningen - överallt fanns under bottenvarvet sand, som övergick i grus. Inga brända ben anträffades, inga fornsaker, ej heller kol

eller sot. Under sådana omständigheter frågar man sig, om denna stensättning alls är en grav. I flera andra stensättningar, t.ex. Visalandshagen och Mankeberg, ha de brända benen och fornsakerna anträffats i stensättningens ena ända, medan större delen därav varit steril. Detta tyder på att dessa gravar byggts färdiga på en gång, varefter de så småningom tagits i bruk allt efter behov. Stensättningen i Hästhagen har kanske hört till en gård eller by, som av någon anledning övergivits eller förstörts en mycket kort tid efter det graven blivit byggd, och förrän den alls hunnit tagas i bruk. - Stensättningen återställdes omsorgsfullt.

III. Ett röse i Hästhagen.

Vidpass 80 m SW om den fyrsidiga stensättningen finnes ett starkt skadat röse, beläget omedelbart intill en liten väg. (N:o 26:1 i Nils Cleves inventeringsberättelse). I mitten av röset finnes en djup grop, mätande ca 2 m i diameter. Denna grop befriades från sin ytvegetation. Härvid anträffades i gropens botten - jämte enstaka stenar och nedrasad mulljord - blott gul bottensand, som nedåt övergick i grus. Gropen har alltså grävts igenom hela röset. Vid gropens kanter övergick ytans humuslager organiskt i bottensand. Röset har varit jordfritt, men humusjord har bildats kring stenarna i ytan. En av gropens sidor bestod av ett mycket stort jordfast stenblock, som spjälkt i två delar, så att gropens kant nu är lodrät (centralsten?, senare sprängd?). Då det sålunda var tydligt, att själva graven fullständigt förstörts, då gropen grävdes, fortsattes utgrävningen icke, utan röset återställdes i det skick det hade före undersökningen.

IV. Ett röse på Näse.

Vidpass 100 m SSW om Klemets mangård, mellan gårdens bastu och en källare, i en hage kallad Näse, finnes botten av ett stort stenröse (Nr 22 i Nils Cleves intenteringsberättelse). Strax S därom går berget i dagen. Själva röset är bevuxet med ung barrskog. Undervegetationen består av mossor. Diameter ca 8 m. Flere kantstenar finnas ännu på sin plats (de ha troligen bildat en kantring). Även utanför dessa kantstenar fanns ställvis rätt mycket sten - troligen utkastade från röset. Dettas inre var nu s.g.s. plant, be- täckt av ett enkelt stenlager. Ytan var ojämn: ställvis fanns mera sten, ställvis blott gropar efter dtlika. Ett något bättre bevarat ställe visade, att röset varit jordfritt. Under stenarna fanns på detta ställe blott bottensand. I rösets mitt genomgrävdes och sållades 3 rutor à 1 m². I två rutor framkom bottensanden under ett enkelt lager småsten, i den tredje fanns ett tunt (sekundärt) mullskikt ovanför bottensanden. Fornlämningen var sålunda tyvärr fullständigt förstörd, varför undersökningen ej heller fortsattes. Dess läge och struktur gör det möjligt, att den skulle tillhöra bronsåldern.

Fornlämningen i Kalvhagen, 50 m NNO Klemets mangård (nr 23 i Cleves inventeringsberättelse) var fullständigt förstörd. Blott enstaka stenar i mulljord återstod av densamma. Den har haft ett mycket ståtligt läge på den nordligaste och samtidigt högsta punkten av den åsrygg, på vilken Mjöl- bollstad by ligger.

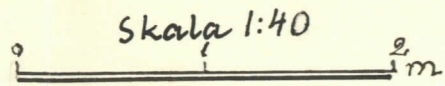
Helsingfors, den 6 maj 1946.

Olof af Sjöström

Karis, Mjölbyllstad, Skölnäsudden

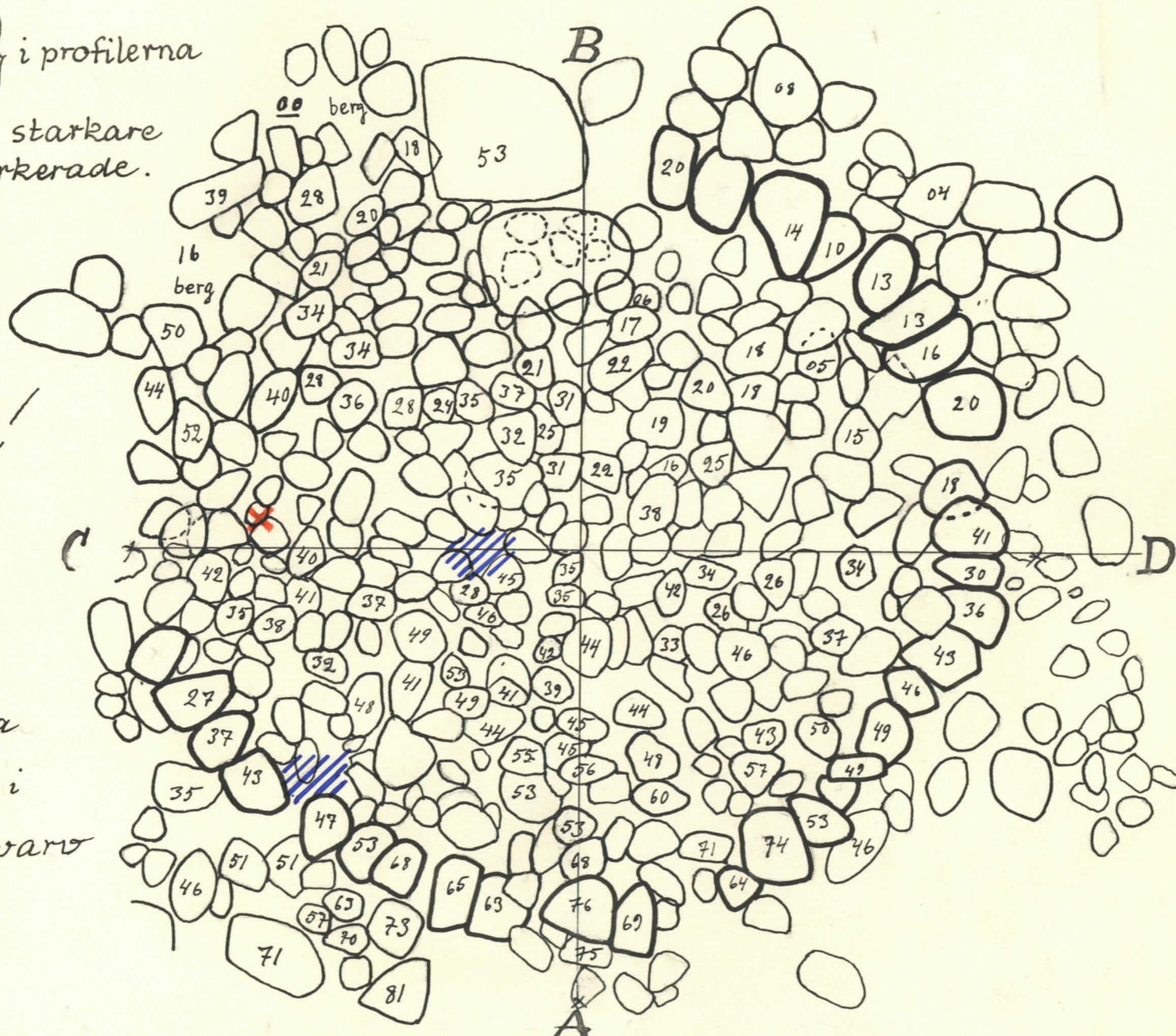
Kummel III

Olof af Hällström 1945.

- /// benanhopning
- ✗ fynd (stenyx)
- ### sand
- ▬ brandlager } i profilerna
- ▬ berg

Ringens stenar starkare markerade.

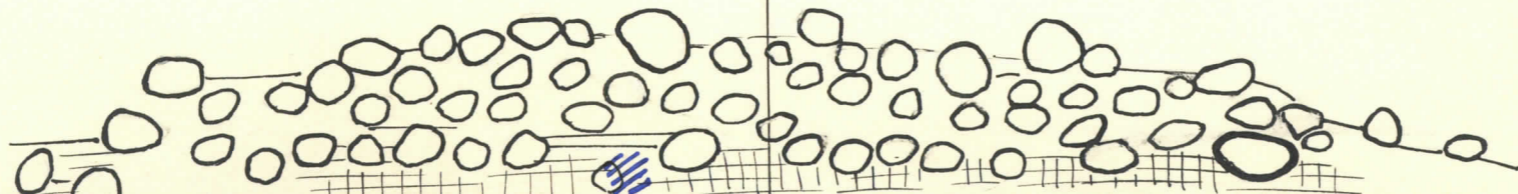

talrika stenar i ett - två varv

K u m m e l II

C+

+D

A+

Kummel II

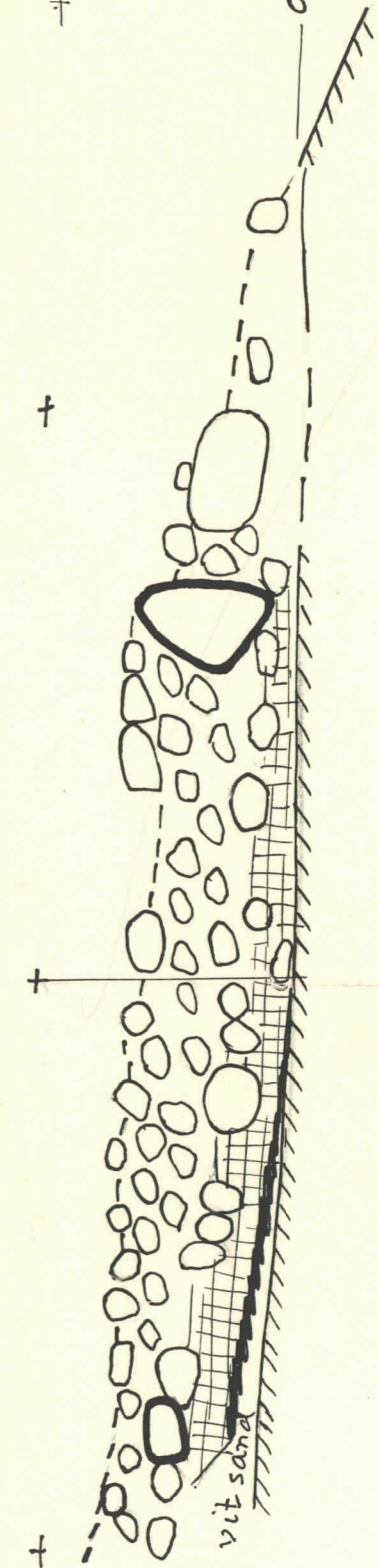
vit sand

+B

+

+

0-nivå

KARIS, MJÖLBOLLSTAD, SKÖLJNÄSUDDEN.

Foto 14193. Kumlet före
utgrävningen, sett från O.

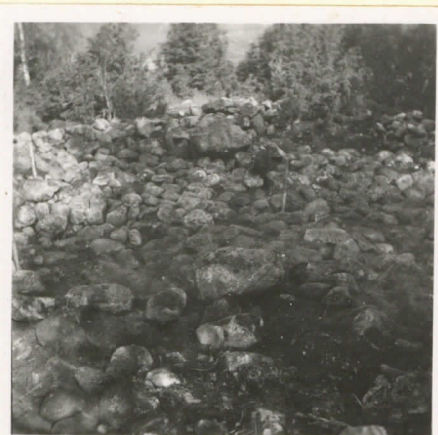
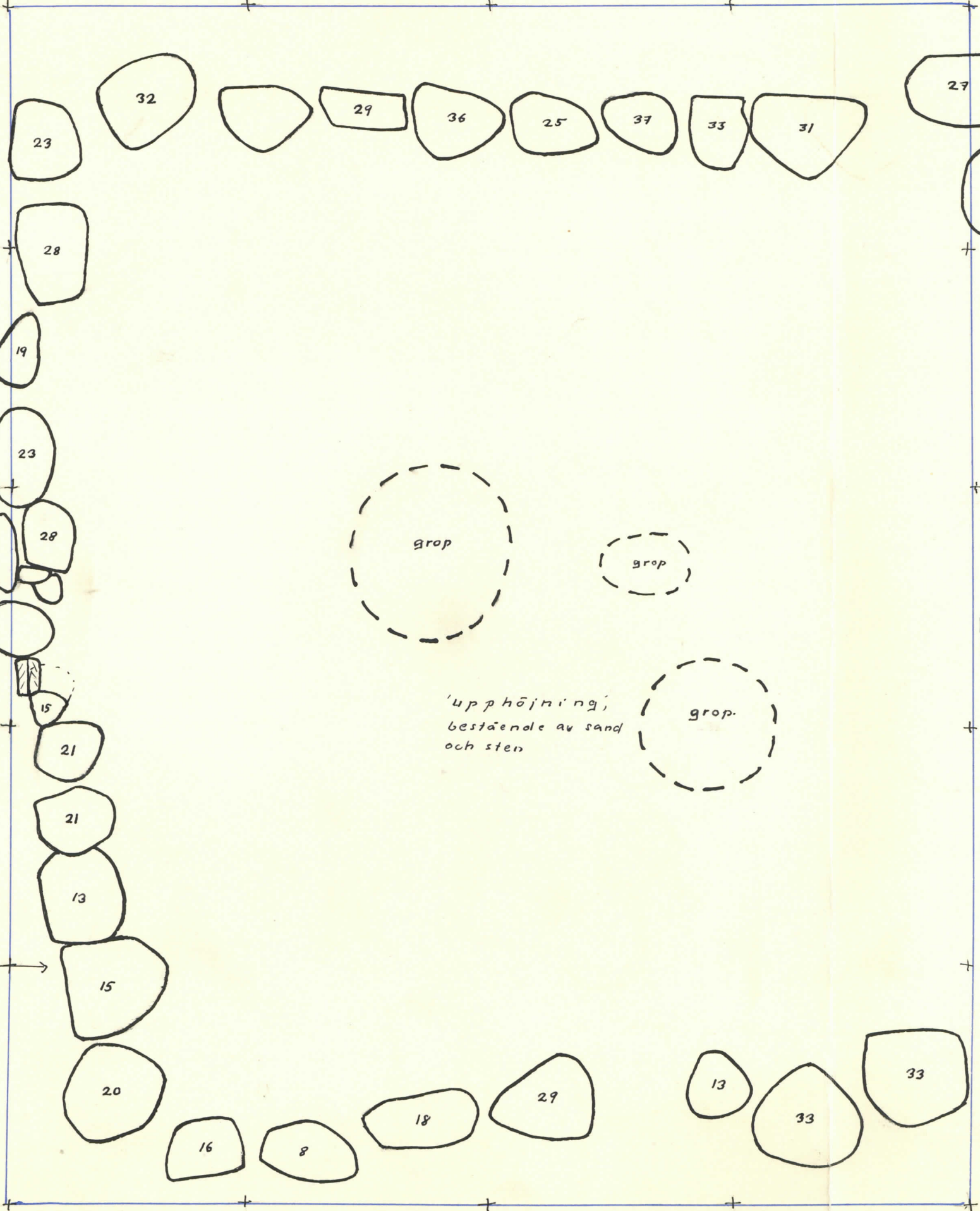
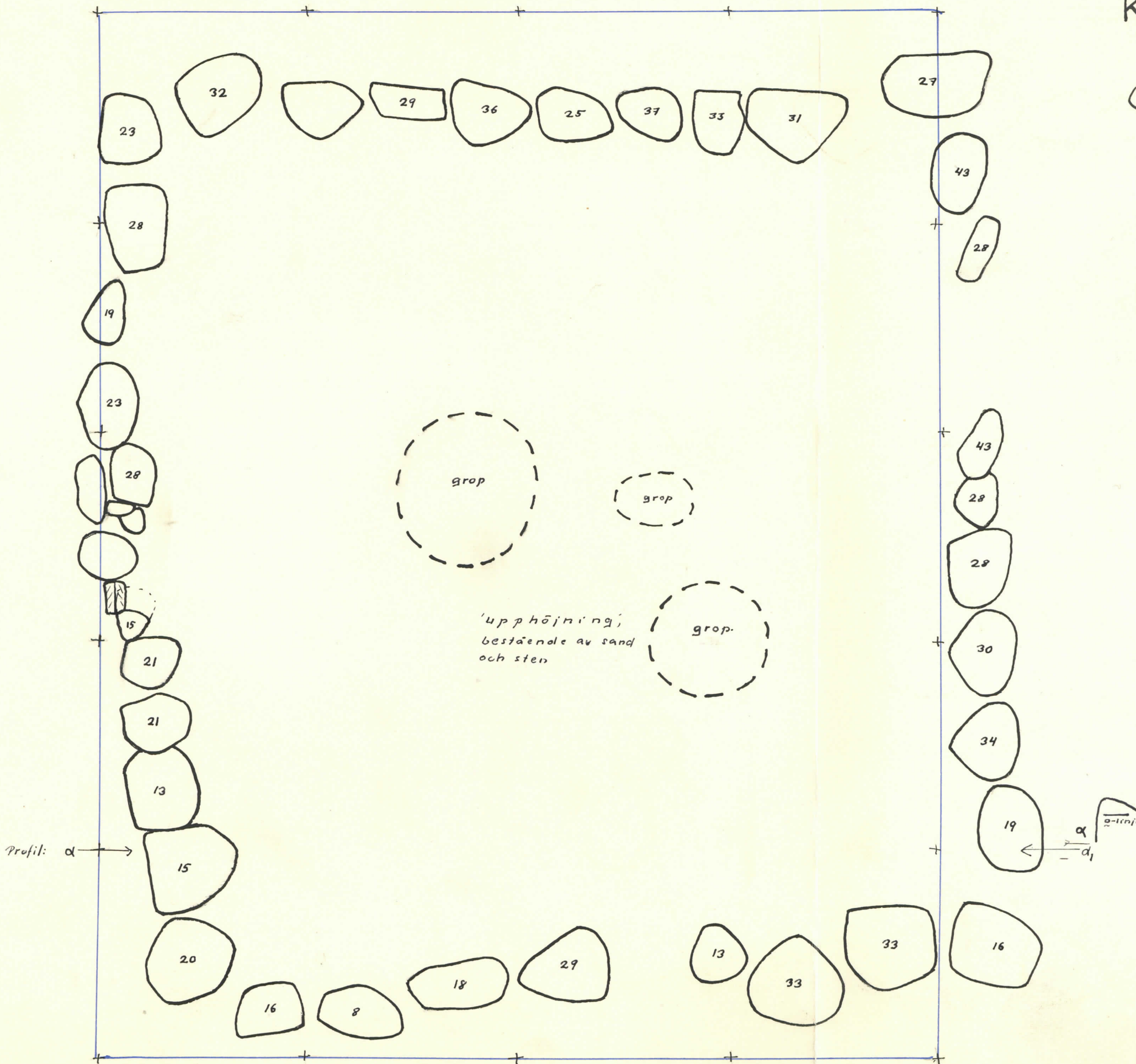

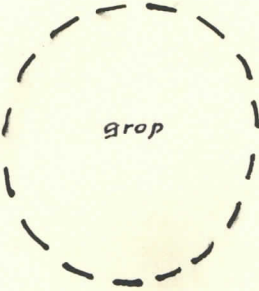
Foto 14194. Bottensten-
varvet frilagt. Bilden ta-
gen från S.

Foto 14195. Bottensten-
varvet i rösets O-del,
sett från S.

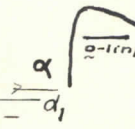

- 23
- 28
- 19
- 23
- 28
- 15
- 21
- 21
- 13
- 15
- 20
- 16
- 8
- 18
- 29
- 13
- 33
- 33
- 16
- 32
- 29
- 36
- 25
- 37
- 33
- 31
- 27
- 43
- 28
- 43
- 28
- 28
- 30
- 34
- 19

upphöjning,
bestående av sand
och sten

Profil: a →

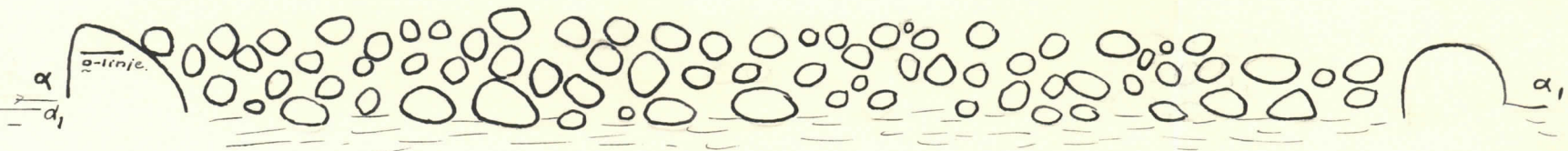
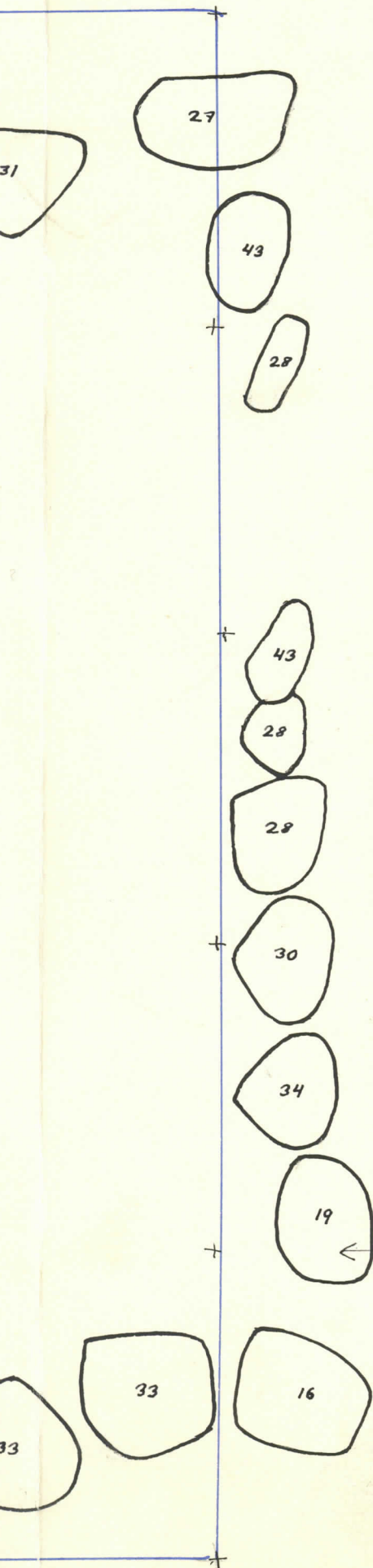

Karis, Mjölby stad,
Hästhagen
Fyrständig stensättning
Olot af Hällström 1945

Skala 1:40

0 1 2 m.

Blott kantstenarna
utritade.

SCHEMATISK PROFIL.

KARIS, MJÖLBOLLSTAD, HÄSTHAGEN.

Foto 14196. Stensättningen
före undersökningen men efter
det mosstället avlägsnats. Från NW.

Foto 14197. Stensättningen
såsom på föregående bild.
Från SW.